

осуществляется государством и её органами управления. При этом такие структуры могут иметь не только неизменный, статический, но и динамический характер. Именно такими динамическими являются структуры социально-экономических, культурно-исторических и гуманитарных систем.

Ключевые слова: синергетика, самоорганизация, хаос, теория диссипативных систем.

Levchenko A. V. Paradigmatic measure of self-organization in the philosophical and scientific idea

The cardinal difference of the inorganic and organic nature systems is underlined. Synergetics experimentally and in theory grounds major scientific position that self-organization according to certain terms takes place already at the level of the simple physical and chemical systems. It enables the explanation of organic wild-life from inorganic origin by self-organization. In the process of systems complication there is complication of self-organization processes. It is thus well-proven that the frames of society differ and that people, provided with consciousness and will, come forward in them, and that is why they are able to influence on public events. That's why self-organization is complemented here by conscious organization which is carried out by the state and it's systems of management. Thus such structures can have not only unchanging, static but also dynamic character. Just the same dynamic are structures of the socio-economic, cultural and historical and humanitarian systems.

Keywords: synergetics, self-organization, chaos, theory of the dissipative systems.

References

Dekart, R 1934, *Kosmogonija. Dva traktata*, GTTI publ, Leningrad.

Kant, I 1963, *Vseobshhaja estestvennaja istorija i teorija neba* [Universal Natural History and Theory of the Heavens], Soch. v 6

УДК 141.78

Т. В. Лисоколенко

Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

ПРО ПРАГМАТИКУ МОВИ У ТЕКСТАХ Л. ВІТГЕНШТЕЙНА

Проводиться аналіз розуміння Л. Вітгенштейном мовної проблематики, увага зосереджується на зміні підходів до дослідження мови: від формально-логічного до аналітико-прагматичного. На основі проведеного аналізу автор приходить до висновку, що сутність мовної прагматики Л. Вітгенштейна полягає у розумінні мови як дії.

Ключові слова: мова, мовний акт, мовна гра, філософія мови.

Людвіг Вітгенштейн – один з найвідоміших філософів ХХ ст., який стояв біля витоків лінгвістичного аналізу мови – явища, що ознаменувалось великою кількістю різноманітних розвідок. Мова, мовні конструкти, мовні ігри – це основні поняття, за допомогою яких можна охарактеризувати його філософські пошуки. Напрямок «філософія мови» тісно пов'язаний з ім'ям Л. Вітгенштейна, який багато зробив для розуміння мови саме як соціального явища.

Філософські ідеї Л. Вітгенштейна на сьогоднішній день піддаються ретельному аналізу та вивченню, багато філософів з різних країн вважають себе або послідовниками його ідей, або його опонентами, та ще більша кількість дослідників піддає ідеї Л. Вітгенштейна різноманітним варіативним інтерпретаціям. «Але всі інтерпретації <...> залишають дивне відчуття незадоволення. Вітгенштейн нібито уникає спроб спіймати його у тенета визначень» (Panchenko 1996) [11]. Саме тому розвідки, присвячені дослідженню його творчих доробків, ще довгий час не втраять своєї актуальності. До цього додається і спектр питань щодо перегляду поглядів на функціонування мови, порушених Л. Вітгенштейном у контексті лінгвістичного та аналітичного підходів. Український дослідник

t., T.I. Moskov.

Kant, I 2006, 'Kritika sposobnosti suzhenija' [Critique of Judgment], *Ideja vseobshhej istorii vo vsemirno-grazhdanskom plane* [The idea of a universal history of the world-civilian plane], Nauka publ, St Petersburg.

Knjazeva, EH 1994, *Zakony jevoljucii i samoorganizacii slozhnyh sistem: monografija* [The laws of evolution and self-organization of complex systems: the monograph], Nauka publ, 1994, Moskov.

Krohn, W, Kuppers, G & Nowotny, H 1990, *Selforganization. Portrait of a Scientific Revolution*, Dordrecht.

Laplas, PS 1982, *Izlozhenie sistemy mira* [Statement of the world], Leningrad.

Novaja filosofskaja ehnciklopedija: v 4-h t [New Philosophical Encyclopedia: in 4 volumes]. 2001, T.3, Mysl' publ, Moskov.

Platon, 2005, *Derzhava: obshhestvenno-politicheskaja literatura* [State: socio-political literature-based], Osnovi publ, Kyiv.

Ruzavin, GI 2002, *Koncepcii sovremennogo estestvoznaniya: kurs lekcij* [Concepts of modern science: a course of lectures], Proekt, Moskov.

Sinergetika: Ierarhii neustojchivostej v samoorganizujushhijhsja sistemah i ustrojstvah [Synergetics: Instability Hierarchies in self-organizing systems and devices], 1985, Mir publ, Moskov.

'Sinergetike 30 let. Interv'ju s professorom G. Hakenom' [Synergetics 30, Interview with Professor H. Haken], 2000, *Voprosy filosofii* [Problems of Philosophy], №3.

Smit, A 1997, *Teorija нравstvennyh chuvstv* [Theory of Moral Sentiments], Respublika publ, Moskov.

The Correspondence of Isaac Newton, 1961, Cambridge, Vol. 3. – p.234.

Vasil'kova, VV 1999, *Porjadok i kaos v razvitii social'nyh sistem: Sinergetika i teorija social'noj samoorganizacii* [Order and Chaos in the development of social systems: Synergetics and the theory of social self-organization], Lan' publ, St Petersburg.

Надійшла до редколегії 12.05.2013 р.

Я. Шрамко зазначає: «<...>аналітико-філософський підхід передбачає, що адекватна експлікація структур мислення можлива тільки за рахунок усебічного аналізу структур мови» (Shramko 2011, p. 15) [17, с. 15]. На цьому акцентує увагу Л. Вітгенштейн, а саме пропонує зосередитись на практичній сутності мови, пов'язаний з культурним та соціальним контекстом, виходячи з унікальності та прагматичності мови.

Підходячи до аналізу самого концепту мови / мовлення, не можна забувати про те, що ця категорія на сьогодні піддається ретельному аналізу з різних наукових площин, тому важливо розвести лінгвістичний підхід до інтерпретації мови та філософський. У цьому контексті є слушними зауваження лінгвіста Е. Бенвеніста, який говорить про те, що мета лінгвістики полягає у прагненні дізнатися, з чого складається мова та як вона функціонує (Benvenist 2002) [2]. Філософія мови, у свою чергу, прагне проаналізувати найзагальніші мовні одиниці, такі, як: значення, мовний акт, істина, верифікація та ін. Відповідно у сфері аналізу мовної проблематики як філософія, так і лінгвістика переслідують різні цілі. Об'єднуючим компонентом виступають методи дослідження мови та мовлення.

Тож актуальність дослідження мови у роботах

Л. Вітгенштейна обумовлена підвищеним інтересом представників сучасного філософського дискурсу до мовної проблематики, наявністю різних варіацій її дослідження, наявністю різнорідних інтерпретацій позиції Л. Вітгенштейна щодо мовної проблематики та прагнення їх доповнити та уточнити з позиції аналітичного підходу.

Філософські рефлексії мови стали досить розповсюдженим явищем, якому приділяють увагу багато сучасних дослідників. Обмежуючись дослідженням творчості Л. Вітгенштейна, виділимо деякі положення робіт тих авторів, що торкаються даного аспекту розвідки.

І. Касавін, відомий російський дослідник, зазначає: «<...> навряд чи можна заперечувати глобальне значення для теорії та філософії мови двох концепцій, що з'явилися на початку ХХ ст. Їхніми авторами були Ф. Соссюр і Л. Вітгенштейн» (Kasavin 2008, p. 13) [8, с. 13]. На думку І. Касавіна, схожість їхніх поглядів полягала у прагненні говорити про мову точними термінами, розглядати мову як систему, котру можна розкласти на більш прості елементи. Ф. де Соссюр вважав, що мова – це соціальний феномен, який існує в головах окремою сукупністю людей: «мова – це граматична система, <...>, що потенційно існує у кожному мозку, чи, краще сказати, мозках цілої сукупності індивідів, так як мова не існує повністю в жодному з них окремо, вона існує у повній мірі лише в масі» (Sossjur 1998, p. 19) [14, с. 19]. Мовна діяльність є багатомірною, приналежною всім сферам людської життєдіяльності. До соціальності мови впритул підійшов і Л. Вітгенштейн, сформувавши свій власний підхід до розуміння мови та мовлення, означального та означуваного, розкривши своє бачення у тезі: реальність опосередкована мовою. Еволюція розвитку мовної прагматики у поглядах Л. Вітгенштейна полягає в тому, що він визначив, що саме у певній ситуації виникає те або інше ставлення до означального, та коли певна ситуація часто повторюється, мова вбирає в себе нові означальні. Окреслена думка російського дослідника має важливе значення в контексті дослідження спорідненості підходів до аналізу мови та мовлення з філософських та лінгвістичних позицій.

Сучасний український дослідник В. П. Завгороднюк в одній зі своїх робіт влучно визначає роль Л. Вітгенштейна у становленні лінгвістичного напрямку філософії, стверджуючи, що «лінгвістичний поворот у філософії започатковано у працях М. Гайдегера і пізнього Вітгенштейна, які, по суті, створили своєрідну онтологію мови» (Zavgorodnjuk 2012, p. 63) [7, с. 63]. Дослідник творчості Л. Вітгенштейна С. Кріпке в одній зі своїх робіт стверджує: «Вітгенштейн пропонує образ мови, заснований не на основі істинності, а на умовах стверджуваності» (Кріпке 2010, p. 111) [9, с. 111].

Таким чином, методологічною основою роботи виступають дослідження: В. Завгороднюка [7], І. Касавіна [8], С. Кріпке [9], М. Потера [12], Р. Рорті [13], Я. Шрамка [17], в яких розкриваються елементи розуміння Л. Вітгенштейном мови як динамічної системи, але не піддаються детальному аналізу його мовний прагматизм. Джерельну базу статті складають філософські роботи Л. Вітгенштейна, такі, як «Логіко-філософський трактат» [3], «Філософські дослідження» [4], «Голуба та коричнева книги» [5], «Продостовірність» [6], основна тема яких – це мовна проблематика у різних варіаціях та інтерпретаціях, також роботи таких відомих

філософів, як К. Апель [1], Дж. Остін [10], Ф. Соссюр [14], М. Гайдеггер [15, 16].

Мета статті – провести аналіз розуміння мовної проблематики Л. Вітгенштейном, простежити «перехід» у підході до аналізу мови від формально-логічного до прагматичного.

Думка Л. Вітгенштейна рухалась від логіко-формального підходу розуміння мови до прагматичного, пов'язаного з концепцією «значення як вживання». Однак, незважаючи на те, що сам Л. Вітгенштейн говорив, що його шлях у філософію проходив через площину математики, що не могло не позначитись на логіці побудови його думок, певний прагматизм простежувався вже у ранній період його творчого шляху. Результатом логіко-математичного підходу є в цілому «Логіко-філософський трактат», в якому більшість філософських пошуків автора ставлять за мету все впорядкувати у площині філософії, недарма Л. Вітгенштейн порівнює слова з атомами, допускаючи розділення складних мовних конструктів на більш прості, які відповідають елементарним реченням чи фактам. Дійсно, у «Логіко-філософському трактаті» домінуючим виступає формально-логічний підхід до аналізу мовної проблематики. Однак тема мовного прагматизму простежувалась ще в ранній період творчості філософа, виступаючи певною «зв'язкою» досить різних, як інколи здається, періодів його філософування.

Думка про те, що мова існує у функціонуванні простежується в «Логіко-філософському трактаті» Л. Вітгенштейна, на що в останні часи звернено увагу: «<...> для сучасних дослідників Вітгенштейна стала вже трюїзмом теза про те, що «Філософські розвідки» не становлять такого великого розриву із «Трактатом», як це припускали раніше: подібності між першим та другим є настільки ж важливими, як і їхні розбіжності» (Poter 2011, p. 59) [12, с. 59]. У «Логіко-філософському трактаті» Л. Вітгенштейна простежується підхід до розуміння мови як інструменту, за допомогою якого можна пояснити вже відоме знання. Так, визначаючи мову як «сукупність суджень» (Vitgenshtejn 2010) [3, §4.001], він проголошує, що «людина володіє здатністю конструювати різні мови» (Vitgenshtejn 2010) [3, §4.002]. Л. Вітгенштейн наголошує на необхідності уважного ставлення до застосування слів та знаків: «<...> у буденній мові одне і теж слово дуже часто має різні способи позначення – тобто належить різним символам, - або декілька слів, що мають різні способи позначення, уживаються в судженнях подібно» (Vitgenshtejn 2010) [3, §3.323]. Також у цьому дослідженні Л. Вітгенштейн зупиняється на положенні, яке у майбутньому піддається подальшому ретельному аналізу в контексті розвитку мовної проблематики, його сутність така: «<...> мовчазне прийняття угод, на яких ґрунтується уживання повсякденної мови, є достатньо складним» (Vitgenshtejn 2010) [3, §4.002]. Частково ці складнощі, можливо, впливають з «нездатності зрозуміти логіку нашої мови» (Vitgenshtejn 2010) [3, §4.003]. Осць саме це «зрозуміти» Л. Вітгенштейна залежить від варіативності значень мовних конструктів, від різних можливостей їхнього використання у різноманітних мовних виразах. Тобто можна говорити про те, що підґрунтя для розвитку теми мовної прагматики закладений у творчості «раннього» Людвіга Вітгенштейна, у його «Логіко-філософському трактаті».

«Голуба та коричнева книги» як попередні матеріали

до «Філософських досліджень» містять велику кількість перехідних позицій до мовного прагматизму Л. Вітгенштейна. Опис різних мовних зворотів у цих роботах пов'язаний з прагненням автора показати, як використання мовних ігор може прояснити, що таке філософська проблема. Адже на той час ймовірно, що над Л. Вітгенштейном ще тяжіла думка про те, що для розуміння загального терміна потрібно знайти загальний елемент у всіх його вживаннях, а це, як розумів сам філософ, значно обмежувало можливості філософських досліджень в рамках будь-якої проблематики. «Причина більшості складнощів у філософії полягає в тому, що ми схильні описувати уживання важливих слів, <...> Нібито вони є словами з постійними функціями» (Vitgenshtejn 2008, p. 78) [5, с. 78]. Тут Л. Вітгенштейн акцентує увагу на тому, що він лише уточнює різні способи вживання слів, ставлячи перед собою запитання, відповіді на які остаточно знайде в іншій роботі. В цілому ці запитання можна узагальнити у такому: «у яких ситуаціях ми повинні говорити, що слово вживають у двох варіантах по-різному, а у яких – що однаково?» (Vitgenshtejn 2008, p. 95) [5, с. 95]. Хоча вже у цій роботі Л. Вітгенштейн, дещо обережно заявляє: «<...> значення - це з тих слів, про які можна сказати, що вони є у нашій мові випадком. Саме такі слова і виступають причиною більшості філософських проблем» (Vitgenshtejn 2008, p. 78) [5, с. 78].

У цілому в роботі «Голуба та коричнева книги» містяться одні з найголовніших положень, які вже у «Філософських дослідженнях» дадуть підстави говорити про прагматичне ставлення Л. Вітгенштейна до мови. Завершуючи «Голубу книгу», Л. Вітгенштейн вже певен, що «значення вислову цілком залежить від того, як ми збираємось його вживати. Не слід уявляти собі значення у вигляді надприродного зв'язку» (Vitgenshtejn 2008, p. 114) [5, с. 114]. Вже у цій роботі міститься натяк на те, що значення живе у вживанні. Щодо «Коричневої книги» Л. Вітгенштейна, то тут поряд з розкриттям різноманітних мовних ігор (від примітивних до складних) поряд з деталізацією самого поняття мовної гри автор говорить про те, що мовні ігри постають «не як неповні частини мови, а як <...> цілісні системи людського спілкування» (Vitgenshtejn 2008, p. 122) [5, с. 122], акцентуючи увагу на комунікативних властивостях таких ігор, не відділяючи їх від буденної мови. Л. Вітгенштейн розумів, що як би там не було, люди завжди будуть обмеженими рамками мовних конструктів, якщо ж хтось виходить за межі загальноприйнятих конструктів – він ризикує бути виключеним з процесу комунікації. А чим же визначаються межі загальноприйнятих конструктів мовлення? Л. Вітгенштейн дає на це питання коротку відповідь – правилами. Наявність самих правил у мові розкриває практичну сутність мови, пов'язаної з культурним та соціальним контекстом. Наше мовлення постає обрамленим у смислові конструкти, що є зрозумілими для оточуючих, але бувають випадки коли первозданна сутність значень наших думок змінюється у процесі вербалізації. І саме поняття «мовна гра» забезпечує збереження смислового наповнення нашого мовлення, створює можливості для утворення нової суті, конструювання нових комунікативних смислів.

Далі, у тексті «Філософських досліджень», Л. Вітгенштейн акцентує увагу на комунікативних властивостях мовних ігор, визначивши саму гру як будь-яку мову та мовлення (в значенні аспекту соціальної

взаємодії). Можна говорити про те, що мовна гра розширює можливості мови, дозволяє вийти за грані жорсткої регламентації мовлення. Л. Вітгенштейн також не залишає поза увагою той аспект, що з плином часу мова як засіб комунікації здатна змінюватися. Так, він стверджує, що «мовні ігри з часом змінюються» (Vitgenshtejn 1994) [6, §256] і коли відбувається ця зміна, то змінюються «<...> поняття, а разом з ними з значення слів» (Vitgenshtejn 1994) [6, §65]. Л. Вітгенштейн говорить про те, що ми можемо надавати мовним виразам нових смислів. Єдиним обмежуючим критерієм у даному випадку виступає певне соціальне оточення, котрому повинні бути зрозумілі практики нашого застосування слів. Цей критерій яскраво розкривається на прикладі вживання певних окликів, криків та інших мовних виразів, значення яких може бути зрозуміле лише у контексті певної комунікативної ситуації.

Можна припустити, що Л. Вітгенштейн формує певну «динамічну» тріаду: мова – дія – значення, кожний елемент якої є прагматичним, тобто його сутність розкривається лише через контекст, особливості його вживання. Мова, мовлення таким чином опиняються в полоні тексту і контексту, залежать від слова як дії у комунікативному процесі, значення ж, у свою чергу, залежить від вживання в даний час та даному місці. У тексті роботи «Про достовірність» так і читаємо: «<...> значення слова – це є спосіб його уживання. Цей спосіб і є те, що ми засвоюємо, коли дане слово входить у нашу мову» (Vitgenshtejn 1994) [6, §61]. Наведена цитата яскраво передає той прагматизм мови, до якого підводить Л. Вітгенштейн у тексті своїх «Філософських досліджень», наділяючи мову динамічним комунікативним концептом «слово – дія».

Тож у «Філософських дослідженнях» на авансцену розгляду виходить «дія» мови, буденна мова. Говорячи про важливість аналізу поглядів Л. Вітгенштейна на мовну проблематику, відзначимо, що сам філософ пов'язував з мовою чимало питань, вирішити які можна, лише розв'язавши мовні проблеми. Так, Л. Вітгенштейн відстоює позицію, що аналіз філософських проблем може здійснюватися через мову, ще у тексті «Трактату» мова постає як засіб аналізу філософських проблем: «мета філософії – логічне прояснення думок» (Vitgenshtejn 2010) [3, §4.112], саме це і намагався робити у своїх текстах Л. Вітгенштейн. Про актуальність тих завдань, які ставив перед собою Л. Вітгенштейн, свідчить інтерес до мовних питань сучасних дослідників філософського дискурсу. Так Я. Шрамко зазначає: «<...> саме мова постає тим унікальним середовищем, завдяки якому (і в якому) отримують своє оформлення результати мислення, а значить і результати пізнання. Мова є засобом об'єктивації цих результатів <...> будь-яке філософське дослідження багато в чому зводиться до вивчення та пояснення смислу і значення мовних виразів» (Shramko 2011) [17, с. 15]. У Людвіга Вітгенштейна була своя власна стратегія вирішення цього питання, що найяскравіше розкривається у прагматичному ставленні до мови. Він певен: варто визнати, що значення мови ніколи не зводилось до того, щоб лише вказувати на речі, оскільки кожне слово являє собою об'єкт, що несе різне сутнісне навантаження та різні варіації його вживання, а це дає підстави стверджувати про його різноманітні значення.

У тексті «Філософських досліджень» наголошується, що саме використання слів не можливо підвести під певну межу, стверджуючи, правильним чи ні є їх

уживання. Ліквідуючи відмінності між значенням та уживанням слів, Л. Вітгенштейн акцентує увагу на тому, що мова визначається не структурно, а емпірично, тобто тією роллю, яку вона відіграє у соціумі. Мова – не статична система, а динамічна, яку слід розуміти як різноманітні варіації використання та застосування мовних конструкцій у певних соціальних контекстах, де те, що позначається, існує в уживанні.

Л. Вітгенштейном проголошується залежність мови від дії, формулюється своєрідна онтологія мови у дусі М. Гайдеггера, де мова – це «<...> домівка буття. У домівці мови мешкає людина» (Hajdegger 999, p. 314) [15, с. 314]. Погляди Л. Вітгенштейна та М. Гайдеггера перетнулися на певному проміжку їх філософського шляху. Так, Р. Рорті зазначає: «<...> рухаючись у напрямку прагматизму, він (Вітгенштейн – Т. Л.) зустрів Гайдеггера, який йшов іншим шляхом, відступаючи від прагматизму» (Rorty 2004, p. 326) [13, с. 326]. М. Гайдеггер порушує питання, що цікавлять і «пізнього» Л. Вітгенштейна, на зразок: «який спосіб буття в цілому властивий мові? Якого роду є буття мови?» (Hajdegger 2003, p. 192-193) [16, с. 192–193]. Саме пошук відповідей на ці питання поєднує обох філософів. Спільним для них є ствердження того, що світ обумовлений мовою, мова говорить через людину, розкриваючи істинність самого буття, що накладається на реальність існування людини. Майже всі явища психічного та соціального порядку, що виконують певні функції в життєдіяльності людини, Л. Вітгенштейн перетворює у своєрідні денотати мови, які позначають предмети у різних значеннях. Такі денотати у буденній мові утворюють «павутиння інтерпретації», у якій кожному предмету відповідає ряд смислів.

Л. Вітгенштейн порушує питання про соціальні практики, які мають здатність наділяти самі вислови сутністю. Мова у «Філософських дослідженнях» існує для забезпечення процесу соціальної взаємодії, комунікації у найрізноманітніших її варіаціях. Починаючи з перших сторінок «Філософських досліджень», ми читаємо: «<...> кожне слово має якесь значення. Це значення співвіднесено з даним словом. Воно – об'єкт, що відповідає даному слову» (Vitgenshtejn 2003) [4, §1]. Згідно з концепцією Л. Вітгенштейна, одне слово може викликати навіть однакові асоціації, але при цьому мати різне значення, що залежить від контексту. Так, наприклад, узявши за основу цифру (1), філософ розмірковує, чи буде вона зберігати однакову сутність, у виразах, що мають як математичний, так і загальний характер. І відповідь Л. Вітгенштейна – ні. Значення одиниці будуть відмінними залежно від їх використання у реченнях. «Значення слова є тим, що пояснюється поясненням значення <...> Якщо ти хочеш зрозуміти уживання слова «значення», то придивись до того, що називають поясненням значення» (Vitgenshtejn 2003) [4, §560].

Ставлячи мову «в залежність» від процесу комунікації, переконуючи, що мову можна розглядати через комунікацію, що за допомогою мови слова отримують своє значення, яке не є стабільним та постійним, Л. Вітгенштейн наближається до теорії перформативів Дж. Остіна. Так, наприклад, дія у поглядах Л. Вітгенштейна, виступає індивідуальним проявом людини, що визначається багатьма різними факторами, в теорії Дж. Остіна кожне слово є об'єктом, яке несе різне сутнісне навантаження і різні способи його вживання можуть говорити про різні його

значення. Розкриваючи власне розуміння перформативу, Дж. Остин зазначає: «<...> немає жодних сумнівів у тому, що існує велика різноманітність способів використання мовних виразів» (Ostin Dzh. 2006, p. 263) [10, с. 263]. Також ніби рефреном у роботі Дж. Остіна (Ostin 2006) [10] звучить дуже близька до позиції Л. Вітгенштейна думка про те, що значення живе в уживанні. Мова як інструмент комунікації, мова як механізм, за допомогою котрого здійснюється процес мовної взаємодії, мова як діяльність, яка конструє соціальне буття – це принципи положення, на яких базуються близькість поглядів Л. Вітгенштейна та Дж. Остіна в контексті розгляду мовної прагматики. Очевидним є те, що Л. Вітгенштейн виходив з розуміння того, що певне значення не є стабільним, яке можна вживати завжди лише певним чином, – воно, на думку Л. Вітгенштейна, виникає в певних ситуаціях його застосування у процесі комунікації. «Кожний знак, взятий окремо сам по собі, здається мертвим. Що надає йому життя? Він живе у вживанні. Чи несе він в собі живе дихання? Чи саме вживання – це і є його дихання» (Vitgenshtejn 2003) [4, §432]. Такий акцент на «слові – дії» виступив принципово новим баченням мовної реальності. Л. Вітгенштейн вважав, що кожна людина в суспільстві залежна від тих соціальних ролей, що нею виконуються, навчена особливим чином реагувати на певні знаки. Це своєрідна техніка розуміння мови (різних варіацій її контекстів), тобто, той, хто розуміє систему знаків, володіє певною технікою.

З вищенаведеного можна зробити висновок, що мова у текстах, особливо пізнього періоду творчості Л. Вітгенштейна, постає як динамічна система, яку слід розуміти прагматично – як різноманітні варіації використання та застосування мовних конструктивів у певних ситуаціях взаємодії. У тексті «Філософських досліджень» Л. Вітгенштейн вирішив для себе одну з тих філософських проблем, що хвилювала його багато років. Ліквідувавши відмінність між значенням слів і їх уживанням наступним чином: «для більшості випадків – хоча й не для всіх, – де вживається слово «значення», можна дати таке визначення: значення слова – це його вживання у мові» (Vitgenshtejn 2003) [4, §43], він зняв для себе питання про «загальний елемент у всіх його вживаннях». Це дає змогу говорити про те, що Л. Вітгенштейн стояв на шляху створення своєрідної прагматичної онтології мови. У такій системі мова постає як своєрідне поле розгортання світу людини, де останній розкривається у формі різних смислів. Мовлення тут є залежним від контексту певної мовної гри.

Прагматика мовних ігор, підхід Л. Вітгенштейна до мови як комунікаційної системи є спорідненим з поглядами К. Апеля. Схожість їх думок полягає у розумінні того, що комунікаційний простір постає як сукупність сфер мовленевої взаємодії. На перший план мовного прагматизму К. Апеля виходить герменевтична складова, яка і дозволяє визначити розуміння як взаєморозуміння учасників комунікації. І незважаючи на те, що К. Апеля в цілому не задовольняв акцент уваги Л. Вітгенштейна на плюральному значенні ролі мовних ігор, він виступав проти думки, що кожна річ поза межами мовної гри не має назви, бо це положення заперечує його розуміння «трансцендентальної мовної гри», яка є ґрунтовною основою його аналітичної філософії мови та, за словами К. Апеля: «<...> може слугувати тим базисом, що відповідає духу часу

трансформації класичної філософії у термінах мови» (Apeľ 2001, p. 254) [1, с. 254], близькість мовної прагматики знаходиться у площині розуміння мовних ігор, що забезпечують процес соціальної взаємодії.

З проведеного дослідження мовної прагматики у текстах Л. Вітгенштейна можна констатувати: мова – це одна з центральних тем його філософських пошуків, до якої від апелює у багатьох своїх роботах. Поступово його підходи до розуміння мови змінюються (трансформуються) від формально побудованої картини світу до прагматичної.

Так, у «Логіко-філософському трактаті» мова постає доволі близько до поняття ідеалізованої сутності, про що свідчать такі положення: мова є чимось, що обмежує світ людини; наша реальність обумовлена мовою; мова – це те, що повинно зробити думки чіткими та ін. У цій картині світу, побудованій Л. Вітгенштейном, усе підпорядковано логіці, де слова є елементами побудови «чіткої» мови. Та вже у тексті самого «Трактату» Л. Вітгенштейн сам вносить нотку сумніву в свою «хитку» логічну систему зазначаючи: про що не можна сказати – треба обійти мовчанням. Тож питання про загальні елементи у всіх їхніх уживаннях залишаються невизначеними.

Поступово відбувається відхід думок Л. Вітгенштейна від позитивістських позицій розуміння дійсності та концепту повної легітимації знання через мову, він відмовляється від пасивного статусу мови, саме поняття «форма життя» підноситься ним до поняття колективної філософії, до якої входять усі соціальні практики певного суспільства. У роботах «пізнього» періоду творчого шляху Л. Вітгенштейна мова постає транслятором соціального буття. Якщо тезами представити погляди «пізнього» Л. Вітгенштейна на становище мови, то матимемо таке: мова не сума фактів, мова – це гра, техніка, засіб соціальної взаємодії.

У текстах «Філософських досліджень», «Блакитної та коричневої книги», «Про достовірність» погляди на мову змінюються. Домінуюче місце у її розумінні посідає прагматична позиція, згідно з якою Л. Вітгенштейн упевнюється в такому: те, що ми знаємо про сутність сказаного або почутого залежить від певної ситуації соціальної взаємодії. Таким чином, мова та мовлення із цієї позиції мають сенс лише як практичні елементи людської життєдіяльності, що реалізуються у процесі комунікації. У текстах своїх «пізніх» робіт прагматика мови розкривається у твердженні: слово як дія.

Л. Вітгенштейн полишає ідею вирішити для себе питання про загальний елемент у всіх вживаннях та вирішує питання про існування індивідуальної мови – стверджуючи, що вона не може існувати. Таким чином, Л. Вітгенштейн повністю упевнюється в тому, що мова – це прагматична соціальна система. Сутність мовної прагматики Л. Вітгенштейна полягає у розгляді мови як дії, що констатує та визначає світ соціальності та комунікації. Тема мовного прагматизму, порушена Л. Вітгенштейном, де увага акцентується на питаннях взаємодії між мовою та тим, хто говорить, призвела до розширення меж прагматики в цілому.

У якості подальших досліджень необхідно виділити актуальність аналізу того, як ідеї мовного прагматизму Л. Вітгенштейна вплинули, позначилися на поглядах представників філософської думки ХХ ст., трансформувалися у їхніх подальших дослідженнях.

Бібліографічні посилання

1. Апель К.-О. Трансцендентально-герменевтическое понятие языка / К.-О. Апель // Трансформация философии; [пер. с нем. В. Куренной; Б. Скуратова] – М.: Логос, 2001. – С. 237–262.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист; [пер. с фр. Ю. Степанова] – М.: УРСС, 2002. – 448 с.
3. Витгенштейн Л. Логико-философский трактат / Л. Витгенштейн; [пер. с англ. Л. Добросельского] – М.: Астрель, 2010. – 177 с.
4. Витгенштейн Л. Философские исследования / Л. Витгенштейн // Языки как образ мира. – М.: АСТ; СПб.: Terra Fantastica, 2003. – С. 220–546.
5. Витгенштейн Л. Голубая и коричневая книги: предварительные материалы к «Философским исследованиям» / Л. Витгенштейн; [пер. с англ. В. Суровцева, В. Иткина] – Новосибирск: Сиб.унив., 2008. – 256 с.
6. Витгенштейн Л. О достоверности / Л. Витгенштейн // Философские работы. Ч. I; [пер. с нем. М. Козловой, Ю. Асеева] – М.: Гнозис, 1994. – С. 321–405.
7. Завгороднюк В. П. Лингвистичний поворот і філософія постмодернізму / В. П. Завгороднюк // Гуманітарний вісник: всеукр. зб. наук. праць. Число 18. – Черкаси: ЧДТУ, 2012. – Вип. 2. – С. 61–71.
8. Касавин И. Т. Текст. Дискурс. Контекст. Введение в социальную эпистемологию языка / И. Т. Касавин. – М.: Канон+, РООН Реабилитация, 2008. – 544 с.
9. Крипке Сол А. Витгенштейн о правилах и индивидуальном языке / Сол А. Крипке; [пер. В. А. Ладова, В. А. Суровцева] – М.: Канон+, РООИ Реабилитация, 2010. – 256 с.
10. Остин Дж. Перформативные высказывания / Дж. Остин // Три способа пролить чернила: философские работы; [пер. с англ. В. Кириченко] – СПб.: Алетейя, 2006. – С. 262–281.
11. Панченко Т. Стросон и Витгенштейн. Анализ как выявление формальной структуры неформального языка и анализ как терапия [Электронный ресурс] / Т. Панченко // Философские идеи Л. Витгенштейна. – М., 1996. – Режим доступа: http://philosophy.ru/iphras/libras/library/kozl2_1.html#25.
12. Потер М. Народження аналітичної філософії / М. Потер // Філософська думка №3. – 2011. – С. 47–68.
13. Рорти Р. Витгенштейн, Хайдеггер и реификация языка / Р. Рорти // Хайдеггер М.: Сборник статей; [сост. Д. Ю. Дорофеев] – СПб.: РХГИ, 2004. – С. 323–344.
14. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / Ф. де. Соссюр; [пер. с фр. А. Сухотина] – М.: Логос, 1998. – 296 с.
15. Хайдеггер М. Письмо о гуманизме / М. Хайдеггер // Проблема человека в западной философии. – М.: Прогресс, 1988. – С. 314–356.
16. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер; [пер. с нем. В. Бибихина] – Х.: Фолио, 2003. – 503 с.
17. Шрамко Я. Що таке аналітична філософія? / Я. Шрамко // Філософська думка № 3. – 2011. – С. 10–27.

Лисоколенко Т. В. О прагматике языка в текстах Л. Витгенштейна

Проводится анализ понимания Л. Витгенштейном языковой проблематики, внимание сосредотачивается на изменении подходов к исследованию языка: от формально-логического к аналитико-прагматическому. На основании проведенного анализа автор приходит к выводу, что сущность языковой прагматики Л. Витгенштейна заключается в понимании языка как действия.

Ключевые слова: язык, языковой акт, языковая игра, философия языка.

Lysokolenko T. V. On the pragmatics of language in L. Wittgenstein's texts

The analysis of L. Wittgenstein's understanding of linguistic perspective is held, the focus is on changing of approaches to the languages studying: from formal logic to analytical and pragmatic. Based on analysis the author concludes that

the essence of L. Wittgenstein's language pragmatics is to understand language as action.

Keywords: language, speech act, language game, the philosophy of language.

References

Apel', K.-O 2001, 'Transcendental'no-hermenevticheskoe ponjatie jazyka' [Transcendental-hermeneutical concept of language], *Transformacija filosofii [Philosophy of transformation]*; Logos publ, Moscow.

Benvenist, Je 2002, *Obshhaja lingvistika [General Linguistics]*, URSS publ, Moscow.

Hajdegger, M 1999, 'Pis'mo o gumanizme' [Letter on Humanism], *Problema cheloveka v zapadnoj filosofii [The Problem of Man in western philosophy]*, Progress publ, Moscow.

Hajdegger, M 2003, *Bytie i vremja [Being and Time]*, Folio publ, Khar'kov.

Kasavin, IT 2008, *Tekst. Diskurs. Kontekst. Vvedenie v social'nuju ehpistemologiju jazyka [Text. Discourse. Context. Introduction to social epistemology, language]*, Kanon+, ROON Reabilitacija publ, Moscow.

Kripke, SA 2010, *Vitgenshtejn o pravilah i individual'nom jazyke [Wittgenstein on Rules and individual language]*, Kanon+, ROON Reabilitacija publ, Moscow.

Ostin, Dzh 2006, 'Performativnye vyskazyvaniya', *Tri sposoba prolit' chernila: filosofskie raboty [Performative utterances, Three ways to shed ink: the philosophical works]*, Aletejja publ, St Petersburg.

Panchenko, T 1996, 'Stroson i Vitgenshtejn. Analiz kak vyjavlenie formal'noj struktury neformal'nogo jazyka i analiz kak terapija', *Filosofskie idei L. Vitgenshtejna [Strawson and Wittgenstein. Analysis of both the identification of the formal structure of the informal language and analysis as a therapy]*, UDK 165.242.1:316.613.5

philosophical ideas of Ludwig Wittgenstein]. [E-resource] – viewed May, 30: http://philosophy.ru/iphras/libras/library/kozl2_1.html#25.

Poter, M 2011, 'Narozhennja analitichnoї filosofii' [The birth of analytic philosophy], *Filosofs'ka dumka [Philosophical thought]*, №3, pp. 47–68.

Rorti, R 2004, *Vitgenshtejn, Hajdegger i reifikacija jazyka, Sbornik statej [Wittgenstein, Heidegger and the Reification language, Collection of articles]*, RHGI publ, St Petersburg.

Shramko, Ja 2011, 'Shho take analitichna filosofija?' [What is analytic philosophy?], *Filosofs'ka dumka [Philosophical thought]*, № 3, pp. 10–27.

Sossjur, F.de 1998, *Kurs obshhej lingvistiki [Course in General Linguistics]*, Logos publ, Moscow.

Vitgenshtejn, L 1994, 'O dostovernosti', *Filosofskie raboty [On Certainty, Philosophical work]*. Ch. I, Gnozis publ, Moscow.

Vitgenshtejn, L 2003, 'Filosofskie issledovanija', *Jazyki kak obraz mira [Philosophical Studies, Languages as an image of the world]*, Terra Fantastica publ, St Petersburg.

Vitgenshtejn, L 2008, *Golubaja i korichnevaja knigi: predvaritel'nye materialy k «Filosofskim issledovanijam» [The Blue and Brown Books: advanced materials to the «Philosophical Studies»]*, Sib.univ. publ, Novosibirsk

Vitgenshtejn, L. L 2010, *Logiko-filosofskij traktat [Logico-philosophical treatise]*, Astrel' publ, Moscow.

Zavgorodnjuk, VP 2012, 'Lingvistichnij povорот i filosofija postmodernizmu' [The linguistic turn and the philosophy of postmodernism], *Gumanitarnij visnik: vseukr. zb. nauk. prac' [Humanitarian Bulletin: Ukrainian collection of scientific papers]*. Vip.2 pp. 61–71. ChDTU, Cherkasi

Надійшла до редколегії 14.05.2013 р.

В. І. Логвиненко

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «САМОРЕАЛІЗАЦІЯ»

Висвітлено етапи дослідження проблеми становлення особистості. Розглянуто суперечність індивідуального та соціального як центральну суперечність особистості. Простежено взаємозв'язок самореалізації з духовною культурою суспільства.

Ключові слова: самореалізація, суспільство, особистість, індивід, соціальне, індивідуальне.

Становлення особистості є проблемою як суспільства, так й індивіда, який прагне самореалізуватися для того, щоб знайти власне місце у суспільній ієрархії. Процес життєдіяльності індивіда зводиться до усвідомлення того, ким він є, і що повинен зробити, щоб досягти максимальних результатів. Разом з тим, формування нових якостей набуває значення не тільки для людини, але й суспільства, «від того, які соціальні сили суспільство і сам індивід сформує в структурі своєї особистості, значною мірою залежить його самореалізація, самоствердження і соціальний статус» (Muljar 2005, p. 3) [3, с. 3]. Сучасний динамічний розвиток суспільства потребує людину нового типу, яка здатна швидко адаптуватися до нових обставин із мінімальними втратами як для себе, так і суспільства. У зв'язку з цим, процес формування та становлення особистості стає актуальним.

Дана проблема, залежно від історичних періодів розвитку суспільства, по-різному набуває актуальності. Для стабільних відрізків розвитку суспільства характерною є оптимізація системи «індивід – суспільство» відповідно до контексту природи даного соціуму та механізмів його функціонування. У зв'язку з цим, усі процеси взаємовпливів у розвитку особистості

та соціуму відбуваються відповідно до визначених стандартів.

У перехідні періоди система «індивід – суспільство» не має жорстких правил існування, а людина втрачає життєві орієнтири та сенс в налагодженні зв'язків із суспільством. Тому перехідні відрізки відзначаються пошуком нових засад і форм становлення особистості та соціуму. В такому періоді розвитку знаходиться сучасне українське суспільство. Від вибору принципів взаємовідносин між індивідом та суспільством залежить майбутній соціально-економічний, політичний, духовно-культурний розвиток України. «Незалежність та самостійність держави, що входить до загального потоку перетворень у економічній, політичній та духовній сферах утверджується активними діями кожної окремої особистості» (Juhimenko 2003) [7]. У Конституції закріплено право кожної людини на вільний розвиток своєї особистості (Ст. 23) (The Constitution of Ukraine, 1996) [1]. Таким чином, зацікавленість держави в особистісному розвитку індивіда свідчить не тільки про практичне значення проблеми становлення особистості, але визначає рівень і можливості самого суспільства.

Тенденції сучасного розвитку засвідчують потребу у